

ὅταν κρίνωμεν ὅτι πρέπει νὰ γείνη ἢ νὰ μὴ γείνη. Ἐὰν ἡ κρίσις, εἴτε θεωρητικὴ, εἴτε πρακτικὴ, ἦναι ἀληθὴς, τότε ἡ συνείδησις λέγεται ὀρθὴ καὶ βεβαία· ἐὰν δ' ἐσφαλμένη, τότε λέγεται ψευδής. Πάλιν, ἐὰν ἡ κρίσις ἡμῶν ἐπιστηρίζηται εἰς λόγους πιθανοὺς, ἡ συνείδησις λέγεται πιθανή· ἐὰν δὲ ἀμφιβάλλωμεν ἂν ἦναι ἀληθὴς ἡ ψευδής, λέγεται ἀμφίβολος· ὑποπτος δὲ, ὅταν φοβώμεθα μήπως ἡ πράξις ἦναι κακὴ.

Ὅταν τις κρίνῃ πράξιν τινα, ὅτι εἶναι καλὴ ἢ κακὴ, ἀκολουθῶν τὴν γνώμην καὶ τὸ κύρος ἄλλου τινός, ὃς τις ἐνδέχεται νὰ ἀπατᾶται, ἡ συνείδησις αὐτοῦ εἶναι πιθανή· διότι, ὅς τις κρίνει οὕτω περὶ τῆς καλῆς ἢ κακῆς πράξεως, πιστεύει, ὅτι ὁ λέγων ἐθεώρησε τὴν ἀγαθότητα ἢ κακίαν αὐτῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ κύρος τοῦ λέγοντος ἐνδέχεται νὰ ἦναι εἰς ἀπάτην, κρίνεται μόνον πιθανῶς ὅτι ἀληθεύει, καὶ ἐντεῦθεν ἡ πίστις τοῦ ἀκούοντος καὶ ἡ συνείδησιν αὐτοῦ εἶναι μόνον πιθανή. Πρέπει δὲ νὰ παρατηρῶμεν ἐπιμελῶς, ἂν ἦναι ἐνδεχόμενον νὰ ἀπατᾶται τὸ κύρος τοῦ λέγοντος· διότι, ἂν ἦναι ἄπαιστον, ὁ πιστεύων δὲν σφάλει, καὶ ἐπομένως ἡ συνείδησις αὐτοῦ εἶναι βεβαία. Τοιαῦτα εἶναι αἱ ἀλήθειαι, ἃς δεχόμεθα ἐκ τοῦ κύρους τῶν ἱερῶν Γραφῶν· διότι ἡ σταθερὰ πρὸς αὐτάς πίστις γεννᾷ βεβαίαν συνείδησιν. Μᾶλλον δὲ ἡ ἥττον πιθανὴ συνείδησις λέγεται, κατὰ τὸ κύρος τῶν λεγόντων καὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν· δὲν πρέπει ὅμως τὸ κύρος αὐτῶν νὰ πείθῃ ἡμᾶς ἀπλῶς, ἀλλὰ καθόσον εὐρίσκομεν αὐτὸ σύμφωνον μὲ τὸν ὀρθὸν λόγον. Πόσον λοιπὸν σφάλλουσιν, ὅσοι δέχονται ἀκρίτως τοὺς λόγους τῶν ἄλλων, καὶ μεταχειρίζονται αὐτοὺς ὁδηγοὺς εἰς τὰς ἑαυτῶν πράξεις, μὴ ἐξετάζοντες τὴν παιδείαν καὶ ἀρετὴν αὐτῶν, ἀλλὰ παρασυρόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀπλητοῦ φαινομένου! Πόσον ἀπάνθρωποι καὶ ἀσεβεῖς εἶναι καὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ὁδηγοῦσι κακῶς τὴν συνείδησιν τῶν ἄλλων ἀμαθεῖς ἄνθρωποι, ἢ, τὸ χειρότερον, εἰς τὸ ἴδιον αὐτῶν συμφέρον ἀποβλέποντες!

Ἐκ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς συνειδήσεως γίνεται φανερόν, ὅτι ἄνευ νόμου δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ συνείδησις· διότι συνείδησιν δὲν ἔχομεν, παρὰ καθόσον κρίνομεν πράξιν τινα, ὅτι εἶναι καλὴ ἢ κακὴ· ὁ δὲ νόμος εἶναι κανὼν, καθ' ὃν κρίνομεν τὰς πράξεις ἡμῶν, καὶ αἱ πράξεις ὁμολογοῦνται ἠθικῶς καλαὶ ἢ κακαί, καθόσον εἶναι σύμφωνοι μὲ τὸν νόμον ἢ ἐναντίαι. Ἄν λοιπὸν, ἤθελέ τις εἰπεῖ, δὲν ἦτο οὐδεὶς νόμος, δὲν ἤθελεν εἶσθαι οὐδὲ συνείδησις, οὐδὲ ὑποχρέωσις, ἀλλ' ἕκαστος ἤθελε πράττει τὸ ἀρεστόν εἰς αὐτόν, μηδὲν συλλογιζόμενος ἀγαθότητα τῶν πράξεων. Ἀλλ' εἶναι φυσικὸς νόμος ἐγκεχαρᾶμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἀπεδείξαμεν· εἶναι λοιπὸν καὶ συνείδησις. Ἀπεδείξαμεν ἔτι, ὅτι καὶ οἱ θεοὶ θετοὶ νόμοι καὶ οἱ ἀνθρώπινοι ἀναφέρονται, τοῦλάχιστον μακρόθεν, εἰς τὸν φυσικὸν νόμον· λοιπὸν καὶ οὗτοι πρέπει νὰ ἦναι κανόνες τῆς συνειδήσεως ἡμῶν. Ἐκ τούτων δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν περὶ πάσης ἠθικῆς πράξεως,